

КРУШЕВАЧКИ ГРАД

Надирање Османлија са југа условило је померање тежишта српске средњовековне државе ка северним, рубним крајевима некадашњег царства, ка сливу трију Морава. Време оснивања Крушевачког града, средњовековне тврђаве кнеза Лазара Хребељановића (Прилепац 1329—89), требало би тражити у време након Маричке битке (1371) и првог помена имена града у Болоњском препису даровне повеље манастиру Раваници (1377). У повељи из 1387, којом кнез потврђује привилегије Дубровчанима, град је изричито поменут као његово седиште, речима „у славном граду господства ми Крушевцу“.

Легенде о пореклу имена су различите, иду од крушкових шума до камених облутака, вађених из Мораве, којима је град подизан.

Користећи природну зараван, приступачну са свију страна, кнез је град утврдио зидинама унутар којих је саградио палату и још тридесетак грађевина. Грађен на искуствима претходне српске и византијске архитектуре, утврђени комплекс чине две целине – мали и велики град са пратећим објектима. Од остатака зидина најбоље је сачувана донжон кула, главна одбрамбена кула читавог комплекса, зидана од облутака и ломљеног камена, данас очувана у висини од 18 метара. У малом граду се налазила просторија за чување хране и барутра, као и одаја за смештај својне посаде. У мирнодопско време, унутар малог града налазила се само војна посада, док би у ратно доба примала владара и његову породицу у склониште. Ту је и озидана цистерна за воду, драгоцену у време опсаде.

Зидови Великог града прате облик висоравни, чврсто су грађени, са растојањем између кула одређеним дометом стрела, што је сигурало безбедност града. Дуж зидина биле су шетнице са заклонима за стрелце и машикулама (балконима или испустима) на кулама.

Крушевац, као потом и Београд и Смедерево, настали у време непосредне турске опасности, представљају резиденцијалне комплексе смештене унутар зидина, налик западноевропским замковима,

што до тада није била пракса. Дотад, заправо, и не можемо говорити о градским структурама у правом смислу те речи, с изузетком великих градова српског приморја, какав је Котор. Дворови Немањића биле су тек боравишта владара, смештена изван урбаних форми, а не сталне престонице.

У средишту великог града, надомак палате, кнез Лазар подигао је придворну цркву Лазарицу, у периоду 1377/78—80. У склопу једног резиденцијалног комплекса, владарског или властеоског у овом позном тренутку, битан моменат има и придворни храм уз палату, намењен исказивању личне побожности ктитора и његове породице.

Престони град кнеза Лазара и његовог сина наследника, деспота Стефана Лазаревића (1377—1427), уживао је велики углед и значај не само као средиште Моравске Србије већ и као политичко тежиште ондашњих српских земаља, што ће остати све до 1408, када деспот престоницу сели у Београд.

После боја на Косову, крајем XIV и нарочито у првој половини XV столећа, Крушевац је, као важно стратешко место, често био метом напада. Након више узастопних разарања, коначно пада под османску власт (1455), која ће, са краћим прекидима, трајати све до 1833. године.

КНЕЗ ЛАЗАР

Лазар Хребељановић рођен је око 1329. године у Прилепцу, недалеко од рударског средишта Новог Брда. У Прилепцу се налазила баштина властеоске породице Хребељановића. Родоначелник породице није познат састављачима родослова. Познато је да се отац будућег кнеза звао Прибац. Занимљиво је да Лазар није добио презиме по оцу, што је био устаљен обичај у средњовековној Србији.

Иако није био директни потомак светородних краљева српских, Лазар је рођењем и васпитањем припадао плембичкој породици, која је уживала углед на двору Немањића. Његов отац је службовао на царском двору, где је обављао послове пехарника и логотета.

Служећи верно цару Душану, Прибац је напредовао

у служби и омогућио сину да се домогне државне почаст. Лазар је због свог витештва и честитости добио угледну службу на двору и понео звање ставиоца.

Са овим звањем јавља се у дипломатској грађи само једном, јула 1363. године. Похвални спис говори како је цар Душан подарио Лазару ставилачки чин и дао му своју сродницу за жену. Око 1353. године Лазар се оженио Милицом, која је била потомак Немањиног сина Вукана. У том браку је рођено пет ћерки и три сина.

После смрти цара Душана, Лазар је наставио службу као ставилац и логотет код његовог наследника, цара Уроша. До почетка седме деценије XIV века о њему нема поузданих вести у историјским изворима. Записано је да су Дубровчани, 1362. године, пре закључења мира у Оногошту, даривали Лазара са три свитка тканине.

Цар Урош је повељом из 1363. године потврдио размену поседа између захумског кнеза Војислава Војиновића и челника Мусе. За Жупу и град Брвеник, кнез Војислав је добио Жупу и град Звечан. Као потписник на повељи појављује се Лазар, са титулом логотета, као јемац извршења уговора.

Када је Вукашин Мрњавчевић крунисан за краља и савладара цара Уроша, Лазар је одлучио да се озбиљније политички ангажује. Политичко и државно осамостаљивање започео је међу неугодним суседима. Центар окупљања области није била његова баштина у близини Новог Брда, коју је држао краљ Вукашин.

Лазар је почео да окупља територије које су се налазиле у сливовима трију Мораве, где је стекао непријатељски расположене суседе међу другим обласним господарима. Са севера су га угрожавали Растиславићи, господари Кучева и Браничева, а са запада амбициозни жупан Никола Алтомановић, синовац захумског кнеза Војислава Војиновића.

Највећа опасност му је претила од краља Вукашина, који је био опседнут освајачком политиком. Мавро Орбин је записао да су се 1369. године цар Урош и жупан Никола сукобили са краљем Вукашином на Косову Пољу. Лазар је мудро избегао сукоб против Мрњавчевића. Захумски жупан је до ногу потучен, а цар Урош са делом

властеле заробљен. Те немирне 1369. године, сукоб на Косову Пољу, наговестио је распад државе и неизвесну будућност српског народа.

Затим је дошло до сукоба Николе Алтомановића и Лазара који се завршио Лазаревим освајањем Рудника 1370. Наредне године умро је цар Урош, последњи владар светородне лозе Немањића. Обезглављена Србија остала је без династије и господара.

Обласни господари јагмили су се за баштину Немањића. О пројужуњу светородне лозе старала се једино српска црква, која је тражила личност примерених врлина, наследника првих Немањића. Српско начелство припало је Лазару, који се иза "великих и благочестивих краљева назива господарем и владоцем над свим Србима", сведочи патријарх Данило III. Овај избор благословен је од архијереја, свештенства и Сабора српског.

Лазар је после Маричке битке добио на управу Ново Брдо, Топлицу и Рудник. Ова област ће у наредним годинама бити средиште српске државе. Псраз Мрњавчевића искористио је велики жупан Никола Алтомановић. Од Дубровачке општине примио је светодимитарски доходак који се раније исплаћивао српском цару. Лазару је преотео Приштину, Ново Брдо и многа друга места. Сукобио се и са угарским краљем Лудвигом.

Угарски владар је, у договору са босанским баном Твртком Котроманићем и српским кнезом Лазаром, одлучио да уклони осиног жупана. Упутио је у Србију хиљаду коњаника под вођством Николе Горјанског. У јесен 1373. године опколили су Алтомановића у граду Ужицу. Жупан Никола је био заробљен заједно са свом својом имовином. Као заробљеник је био предан на чување Стефану Мусићу, кнежевом сестрићу, који га је ослопио. Николину државу поделили су његови противници. Српском кнезу и сродницима су припале северне области, а остатак су поделили босански бан и Балшићи.

Држава кнеза Лазара захватала је слив три Мораве. Простирала се од изворишта Јужне Мораве до Дунава, Саве и Дрине. У њеним оквирима налазили су се Ново Брдо и Рудник, два најзначајнија рударска средишта

средњовековне Србије, затим градови Крушевац (престоница Лазарева државе), Ниш и Ужце. Иако је захватила само северни део некадашњег царства, Морavsка Србија била је снажна, чврсто повезана и уређена држава. Међу српским обласним господарима једино је кнез Лазар могао да окупи властелу за одлучан отпор Турцима који су из дана у дан све више претили.

КОСОВСКА БИТКА

Маричка битка представљала је преломни тренутак у историји свих држава у источном делу Балканског полуострва. Осикољени великом победом на Марици, 1371. године, Турци започињу систематско освајање хришћанских држава. Потчинили су Срвску област 1383. године, а четири године касније су освојили Солун. Њихови одреди су се залетали до Албаније и Епира, мешајући се у локалне сукобе. У Србији је 1381. године потучен један турски одред код Параћина. Сам султан Мурат је 1386. године ушао с војском у јужне области (Топлица, Плочник). Кнез Лазар је пратио његово кретање, али до битке није дошло. Албанске кнежеве потукао је Мурат 1387, а августа 1388. године је турски одред, увучен у рат између Балшића и краља Твртка I, продро све до Билеће и тамо био поражен.

Услед оваквих дешавања на Балкану очекивала се велика битка између српске и турске војске. Султан Мурат је сакупио одреде из азијских и европских делова Османлијског царства. Кнезу Лазару су се придружили обласни господар Косова, Вук Бранковић, босански одреди под вођством војводе Влатка Вуковића и други мање познати великаши. Велики део српске властеле није узео учешћа у рату, међу њима Балшићи и обласни господари из покорене Македоније.

До одлучне битке је дошло на велики српски празник Видовдан, у уторак, 15. јуна по старом, а 28. јуна 1389. године по новом календару, на Косову Пољу. Обе војске су биле распоређене у уобичајеној формацији, са центром и два крила. Средишњим делом хришћанске војске командовао је кнез Лазар Хребељановић. На челу десног крила налазио се Вук

Бранковић, а левог босански војвода Влатко Вуковић. Османлијска формација је организована на тај начин што је султан Мурат управљао центром, док су крилима заповедали његови синови. Предводник десног крила био је Јакуб, а левог Бајазит.

На почетку битке Лазарева војска је успела пробити османлијске редове у центру и на крилу којим је заповедао Јакуб, док је Бајазит остао непоражен. Влатко Вуковић имао је успеха, чему у прилог говори и чињеница да је свом краљу Твртку I слао вести о хришћанској победи. Добро се држао и Вук Бранковић, на десном крилу је успео да потуче Јакуба, млађег сина султана Мурата.

Изгледало је да ће превагу однети погибија султана, кога је по предању убио Милош Обилић. До тога није дошло, јер је Бајазит одлучно преузео заповедништво над турском војском и кренуо у противнапад. Његова војска успела је да зароби рањеног Лазара. Према наредби новог султана, српски кнез је посечен. За то време, Влатко Вуковић се повлачи са Косова и враћа у Босну. Након победе на десном крилу, Вук Бранковић пристиже у помоћ центру српске војске и одолева Бајазитовим нападима. Бајазит, после погубљења брата Јакуба, под изговором казне због пораза, одлучује да се повуче да би у центру своје државе осигурао престо. Народно предање је Вука Бранковића прогласило за издајника, и поред тога што је он био велики противник Турака и никад се њима није предао. На њега је пренето народно незадовољство, због издаје других великаша. Лик Вука Бранковића постао је појам невере и издаје, док је историјска истина потпуно супротна.

Међу мноштвом погинулих у Косовском боју, нашли су се и кнез Лазар и султан Мурат. Због погибије султана, савременици су веровали да су Турци поражени на Косову. Кнежево тело је изнето са бојног поља, балсамовано и предато на чување калуђерима. Касније је пренето у цркву Св. Спаса у Приштини. Данас се налази у Лазаревој задужбини, манастиру Раваници.

Место страдања српског кнеза обележено је мраморним стубом, док је изнад места где је погинуо султан саграђено Муратово турбе.

ИЗЛОЖБА
МОРАВСКА СРБИЈА
између стварности и легенде

СЕПТЕМБАР / ОКТОБАР 2022.

Издавач:
МУЗЕЈ РУДНИЧКО - ТАКОВСКОГ КРАЈА

За издавача:
Александар Марушић

Аутор текста у каталогу:
Сања Рутић Воротовић

Конзервација:
Димитрије Воротовић

Фотографија:
Петар Ђеранић

Ликовна обрада:
Горан Радомировић

Техничка реализација:
Наташа Поломац Петковић
Тања Гачић

Никола Петаковић
Иван Белић

Драган Дрињаковић

Штампа:
NBS graf Горњи Милановац

Тираж:
150 примерака

МИНИСТАРСТВО
КУЛТУРЕ И ИНФОРМИСАЊА

НАРОДНИ МУЗЕЈ
КРУШЕВАЦ

ГРАД
КРУШЕВАЦ

МУЗЕЈ РУДНИЧКО - ТАКОВСКОГ
КРАЈА